

ÉLETÜNK

VONSIK GYULA:

A MAGYAR MUNKÁSOSZTÁLY TUDATI FEJLŐDÉSÉRŐL

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában a társadalmi fejlődés minden területén forradalmi változás megy végbe. Mint minden kor változásának, úgy ennek is megvan a maga vezető ereje — társadalmi csoportja —, amelyet ebben a korszakban a munkásosztály testesít meg. Ez a vezető szerep nem a szubjektív óhajok, vagy akaratok következménye, hanem a társadalmi fejlődés törvényszerűségeiből fakad. A munkásosztályt forradalmi pártja segíti abban, hogy felismerje ezt a törvényszerűséget és ne csak felismerje, hanem tudatosan vállalja is. E történelmi küldetés megértése egyet jelent a szocialista tudat kialakításáért folyó harccal.

A szocialista tudatért folyó harc vizsgálatakor abból a tényből kell kiindulni, hogy a szocializmus építése egy hosszú társadalmi periódust ölel fel, amelynek lehetnek különböző szakaszai a tudati fejlődés összefüggésében is, de mindvégig, az egész periódusban, itt is a munkásosztály vezető szerepének kell érvényesülni.

A munkásosztály nem egyszer- és mindenkorra van felkészülve erre a vezető szerepre, hanem miközben ezt a vezető szerepet gyakorolja, maga is állandóan változik, készül történelmi hivatásának teljesítésére. És hogy ez a vezető szerep mennyire érvényesül, többek között függ a munkásosztály számától, szervezettségétől, eszmei, politikai egységétől és fejlettségétől, vagyis mindattól, ami a munkásosztály erejét adja együttesen. Ezen belül napjainkban egyre inkább döntő szerepet játszik az ideológia—politikai fejlettség, s ha a munkásosztály vezető szerepének erősítéséről esik szó, akkor mindenekelőtt a tudati fejlődés meggyorsítását kell rajta érteni, mert minél magasabb szinten áll a munkásosztály saját érdekének felismerésében, annál aktívabban képes annak megvalósításáért is harcolni.

Közismert, hogy a munkásosztály vezető szerepe csak akkor érvényesülhet maradéktalanul, ha azt az ideológia területén is megvalósítja. Ehhez elsősorban magának a munkásosztálynak kell a szocialista ideológia megértőjévé válni. Hogy milyen gyorsan és eredményesen tudja a munkásosztály saját világnézetét az egész társadalom világnézetévé tenni, elsősorban attól függ, hogy maga a munkásosztály mennyire vált már saját világnézetének megértőjévé és ennek következtében milyen aktivitással és tudatossággal vesz részt ennek a világnézetnek győzelemre vitelében.

A marxista párt ezért megkülönböztetett figyelmet fordít a munkásosztály szocialista tudatának formálására. A harc, amely az eszme síkján folyik, a szocialista kultúráért és a szocialista tudatért, elsősorban a társadalom vezető osztályának tudatában kell, hogy győzelemre vezessen és így sugározzon ki a társadalom más rétegeinek tudati változására.

Az egész szocialista kulturális és ideológiai forradalom győzelmének üteme és tartalmának tisztasága elsősorban attól függ, milyen mértékben hatja át a szocialista ideológia a társadalom vezető osztályát, a munkásosztályt. Minél erősebben hatja át a munkásosztály tömegeit a szocialista ideológia, annál nagyobb mértékben biztosított a társadalom minden rétegének szocialista átnevelése. Amilyen mértékben fejlődik a munkásosztály tudata, gazdagodik tapasztalata, növekszik kulturális színvonala, úgy gazdagodik történelmi alkotó tevékenysége. A szocializmus lehetővé teszi az anyagi bőség és kulturális színvonal állandó emelkedését. Ez ad állandó aktivitást a dolgozók tevékenységének, mind a munkában, mind a társadalmi élet minden területén.

A munkásosztály annál inkább ismeri fel valóságos érdekeit, minél inkább felemelkedik a szocialista tudatosság színvonalára. A felismert és tudatosodott érdekek a kultúra területén is meghatározó erővel bírnak. Az ilyen igények adják azt az ösztönző erőt, ami az egész kultúra új tartalmának kialakulásához vezethet és az így jelentkező igények hatásukkal megszabhatják a kultúra változásainak ütemét is.

Ha munkásosztálynál megerősödött a szocialista szemlélet, ha tudatában már döntő fölénybe jutott a szocialista értékítélet, akkor az osztály igényeivel minden más társadalmi réteg és szféra fejlődését is képes meghatározni. A munkásosztály szocialista tudatosságából fakadó igények, mértéket szabnak az irodalomnak, a művészetnek, hatást gyakorolnak a technika és a tudomány fejlődési ütemére, képesek évszázados szokásokat legyőzni és helyébe újakat teremteni. A tudatosságból származó igények törekvésbe realizálódva az egész társadalom aktivitására, kollektív cselekvésére gyakorolnak pozitív hatást.

A munkásosztályt jellemezve, az MSZMP VIII. Kongresszusának beszámolója megállapította, hogy „társadalmunk vezető ereje a munkásosztály, amelynek létszáma 1949 óta megkétszereződött. A munkásosztály fejlődésében azonban nem a számszerű növekedés a legfontosabb. A számszerű növekedéssel egyidőben fejlődött a munkásosztály szocialista öntudata és szervezettsége is. A munkásosztály erejét mutatja, hogy a szocialista forradalomban maga is átalakul, megtisztítja önmagát a kapitalista múlt örökségétől, a különböző kispolgári tulajdonságoktól, élen jár a szocialista munka és életforma kialakításában és elterjesztésében. A munkásosztály a hatalom kivívásában és megvédésében, valamint a szocialista építő munkában tanúsított állhatatosságával és hősiességével kivívta valamennyi dolgozó réteg osztatlan elismerését és megbecsülését.*”

A Kongresszus megállapításai, amelyek ma is helytállóak, a fejlődésnek azokat az alapvető tendenciákat emelik ki, amelyek meghatározó erővel bírnak a munkásosztály minden irányú fejlődésére. Ez azonban nem jelentheti semmi esetre sem azoknak a létező ellentmondásoknak a figyelmen kívül hagyását, amelyek ha nem is alapvetően, de rányomják jegyeiket a munkásosztály tudatának szocialista fejlődésére is. Ha a munkásosztály fejlődését speciálisan a tudat relációjában tesszük vizsgálat tárgyává, akkor természetszerűleg az általános fejlődés összetevői közül egyesek kiemelt, mások pedig alárendelt szerepet kapnak, másrészt az egyes jelenségek az oko-

* MSZMP VIII. Kongresszusának jegyzőkönyve, 30. oldal (Kossuth 1963.)

zati kapcsolat kimutatása során más megvilágításba kerülnek. Ezért a munkásosztály szocialista tudatának egészéről alkotott kép nem fog egybeesni sem a politikai gyakorlati, sem pedig a műveltségről kialakított véleményekkel.

A munkásosztály tudati állapotának mérése is alapvetően két összefüggés kapcsán kell, hogy történjen. A kommunista emberré válás ismérvei mindenekelőtt az eszmeiség szintjén fogalmazódnak meg, az általános ismertetőjegyek meghatározása pedig ideológiai alapállás függvénye. Az egész osztály, és benne az egyes emberek tudati fejlődését ezért úgy lehet és kell is mérni, hogy mennyire közelítik meg az eszmeiség síkján megfogalmazott célkitűzéseket, normatívákat. Ez azonban a dolgoknak csak az egyik oldala és ezért önmagában téves következtetésekhez vezethet. A munkásosztály is egy valóságos társadalom része és így az ő tudatának fejlődésére is alapvetően a társadalom anyagi életének változásai hatnak. A lét és tudat viszonyának alapvető törvényszerűsége érvényes a munkásosztály tudatának változására is. A másik mérés tehát az kell hogy legyen, hogy a munkásosztály tudati fejlődése lépést tart-e a társadalom anyagi élete által teremtett lehetőségekkel és szükségletekkel. Valóságos eredményt csak akkor kapunk, ha mindkét fajta vizsgálatot elvégeztük és az eredményeket összevetjük. Ha a munkásosztály tudatát ilyen módon tesszük vizsgálat tárgyává, akkor az eredményt a következőkben lehet összefoglalni:

Az ország felszabadulása óta eltelt több mint 20 év alatt, de elsősorban a szocializmus építésének során a fejlődés forradalmi hatóereje, a munkásosztály nemcsak számszerűleg és szervezetenként erősödött meg, nemcsak életkörülményei változtak meg, hanem ebben a harcban az osztály gondolkodása is hatalmas változásokon ment keresztül. A munkásosztály szocialista tudatának kialakulása az elmúlt két évtized alatt visszavonhatatlan eredményeket ért el. Következik ez mindenekelőtt abból, hogy a szocializmus alapjainak lerakása olyan társadalmi és gazdasági változásokat eredményezett, amelyek a tudat szocialista fejlődését kiváltották. Mivel mindenféle tudati változásra érvényes az a törvény, hogy a változást az anyagi viszonyok változása eredményezi, így a munkásosztály tudata a maga viszonylagos önállóságával együtt tükrözi a megváltozott körülményeket.

Mindenekelőtt kifejezésre jut ez a megváltozott tudat a munka szocialistává válásának folyamatában. A megváltozott társadalmi feltételek tükröződnek a munkásosztály tudatában és ezek hatnak vissza a munkához való viszonyra, a munkafegyelemre, jelen vannak általában a munkaerőkölcsben. A magyar munkásosztály tudati fejlődése bizonyítja, hogy a szocialista munka feltétele tehát elsősorban nem szubjektív morális kérdés, hanem objektív társadalmi, gazdasági fejlődés tudatban való visszatükröződésének az eredménye. Az elmúlt években bizonyítást nyert, hogy minél magasabb fokú a szocialista társadalom tagjainak tudatossága, annál teljesebben és szélesebben bontakozik ki alkotó tevékenységük a szocialista építésben, a munkában, a munkafegyelemben, az emberek közötti új viszony fejlesztésében.

A munka jellegének megváltozása együtt jár a munkások megváltozásával. Ez lemérhető a szellemi munkások arányának növekedésén is. Ez nemcsak eredménye a munka megváltozásának, hanem feltétele is, mert ez viszi előre a munka tökéletesedését. Az ilyen munka nagyobb felkészültséget, szakértelmet kíván, de egyben magasabb műveltséget is. Ennek lett az eredménye, hogy a munkások általában mind elméletileg, mind gyakorlatilag magasabb szinten ismerik munkájukat, képessé válnak bonyolultabb gépek kezelésére is, általában megnőtt a technikai ismeretek szintje. Ezzel együtt járt olyanképességek kialakulása is, amelyek a munka szervezésébe

és irányításába való bekapcsolódáshoz szükségesek. A munkások nagy többségéről elmondhatjuk, hogy a politikai munka hatására megértették, hogy nemcsak a munka termelékenységének emelésével lehet megteremteni az életszínvonal állandó emelésének tartós alapját. Ebben a felismerésben benne van az anyagi alap pozitív változásának hatása, de mellette van az anyagi érdekelttség elvének megfelelő mértékű alkalmazása is.

Új szemlélet alakult ki a legöntudatosabb munkásoknál, és ez a szemlélet egyre inkább meghódítja az egész munkásosztályt. Amíg régen úgy gondolkodtak, hogy „mit miért lehet megcsinálni”, most egyre inkább létjogosultságot kap az a szemlélet, „hogyan lehet időre és legjobb minőségben teljesíteni a feladatot”. Ez mutatja, hogy a munka a munkások többségénél egyre inkább szocialistává válik.

A szocializmus alapjainak lerakása során jelentősen megnőtt a munkásosztály öntudata. Ezt a megnövekedett öntudatot egyre következetesebben áthatja a munkásosztály tudományos ideológiája.

Ennek az öntudatnak egyik legszembetűnőbb jegye az összeforrottság és a kollektivitás megerősödése. Az egyes munkások egyre inkább feloldódnak azokban a funkciókban, amelyek az osztályhoz és az osztály feladataihoz kötik. Az egyéni tudat mindinkább megtöltődik osztálytartalommal, és ezzel együtt a kollektívum válik alapvetővé. Másszóval a munkásosztályra ma már jellemző, hogy a közösségi tevékenység vált érdekessé számára, az ami az egyik munkát a másikkal összeköti. Ez a kollektivitás már túllépett a munkásszolidaritás ösztönös tartalmán, és a tudatosság színvonalára emelkedett.

Megerősödött és megszilárdult a munkásosztály politikai egysége és vele együtt az osztály politikai arculata is. A politikai egység és vele együtt a politikai tudat egyre inkább megtelítődött tudományos tartalommal. Ennek a politikai egységnek az összetartó ereje már nemcsak az általános együttérzés, együvé tartozás érzése, hanem a marxizmus-leninizmus eszméinek megismerése is. Az osztály tudatában már tükröződik saját történelmi szerepének és elhivatottságának felismerése és ennek a küldetésének tudatos vállalása. Ez ad a politikai egységnek új tartalmat és az osztály politikai arculatának új szintet. Ez jut kifejezésre abban, hogy a munkásosztály többsége egyetért a párt fő célkitűzéseivel, a célkitűzések elérésének eszközeivel. Megett a bizalom a párt iránt, ami az objektív társadalmi viszonyok mellett elsősorban a jobb és őszintébb informáltságnak az eredménye. A munkásosztály tudati fejlődése bizonyítja, hogy a valóságnak megfelelő őszinte informálás, a nehézségek kerteles nélküli feltárása nem hat taszítólag, hanem ellenkezőleg, növeli a felelősségérzetet, erősíti a nehézségek önkéntes vállalását és fordítva, ha az igazságot elhallgatják a munkások előtt, akkor ez megfosztja a társadalmat egy hatalmas forradalmi erő felszabadulásától.

A munkásosztály politikai állásfoglalása természetesen nem mentes minden különbségtől. Kifejeződik ez abban is, hogy a párt befolyása a munkások egyes rétegei között különböző. Erősebb a tősgyökeres munkások között, vagy akik már a kapitalizmus idején is munkások voltak, és gyengébb azok között a munkások között, akik az utóbbi években lettek munkások. A felszín vizsgálata ennek természetesen ellentmond, mivel a politikailag elmaradottabb munkásrétegeknél a különböző politikai és gazdasági intézkedések elfogadása látszólag előbb történik meg, mint a tősgyökeres munkásoknál. Ez azonban nem egyenlő a politikai befolyás erősségével, mivel ez az elfogadás legtöbbször nem jelent meggyőződést. Eppen ezért ezeknél a rétegeknél a

politikai megingás kisebb megrázkódtatás esetén is gyorsabban következik be. Mivel a magyar munkásosztályon belül az új munkásréteg jelentős, ezért a sokszor jelentkező lelkesedést nem lehet úgy érteimezni, mint a tudatos meggyőződést. Ezt bizonyította többek között az ellenforradalom is. A lelkesedés mint fontos feltétele a szocializmus építésének nem jelenti tehát a tudatosítás szükségtelenségét, hanem csak aláhúzhatja a vezetés felelősségét. A munkásosztály politikai egységének további erősítésénél, a párt és az osztály kapcsolatának megszilárdításánál éppen ezért ez nem hagyható figyelmen kívül.

A szocializmusba vetett hit és az érte folytatott tudatos harc vállalása a munkásosztály jellemző vonásává vált. Ma már a munkások többsége a gazda szemével nézi az országot, és teszi szavá mindazt, ami számára nem megfelelő. A szocializmus véglegesen összeforrt a munkásosztállyal, az osztály értékalkotásának alapvető mértékévé vált. Erősödik a „Mienk” fogalma a gondolkodásban, s egyre jobban elnyomja az „Enyém” szemléletet.

A munkásosztály egy része már nemcsak tudomásul veszi a társadalmi változásokat, hanem értékeli is azokat, elismeri az eredményeket és bírálja a hiányosságokat. A hibák és a hiányosságok bírálatában már nem a szembenállás jut kifejezésre — ami a kapitalizmusban ösztönösen kialakult — hanem a felelősségérzet, a tudatos érdeklődés. A munkások véleményében egyre gyakrabban fejeződik ki a társadalmi érdekek és kerül háttérbe az individuális cél. Amikor a munkásoknak lehetőségük nyílt az ilven véleményük kinyilvánítására, akkor ez nemcsak az egyén szabadságának volt az egyik összetevője, hanem a társadalmi fejlődés forradalmi tényezőjévé is vált. A bizalom légkörének állandó fenntartása tehát egyben a felelősségérzet növelésének a feltétele is, aminek kifejeződése többek között a vélemények bátor kinyilvánítása. A munkások véleményének gyakorisága és őszintesége nemcsak tudati fejlettségük, hanem a szocializmussal való azonosulásuk fokmérője is, mivel megmutatja, hogy a munkások tudatában a szocializmus mint társadalmi rendszer milyen mélyen vésődött be.

Az alakuló szocialista tudat alapvető tartalmát képezi a tudományos világnézet egyre nagyobb térhódítása is. A politikai oktatás és nevelés a műveltség növekedése mutatja ennek az alakuló új világnézetnek a tartalmát. A munkásosztály gondolkodásában a szocializmus építésének tapasztalatai egyre inkább a marxizmus—leninizmus tudományára támaszkodnak és így nyernek megerősítést.

A munkásosztályban megtalálható emberi tulajdonságok is visszatükrözik a szocializmus szellemének győzelmét. Ezek a tulajdonságok először és elsősorban a munkásosztálynál jelentkeznek. Ilyenek: az eszmiség, a hazafiság, a szerénység, a becsületesség, a fegyelmezettség, az áldozatkészség és az egymás tisztelete. Az új tulajdonviszonyok alakították ki ezeket az új embert jellemző tulajdonságokat. Mivel az új viszonyok kialakításában a munkásosztály járt az élen, ebből törvényszerűen következik, hogy ezek a tulajdonságok is elsősorban a munkásosztálynál jelentek meg.

Ez a tudat az elmúlt években sokat változott, de még nem vált következetesen szocialista tudattá. A munkásosztály gondolkodását a jelen történelmi időben még jelentősen befolyásolják a kapitalizmusból örökölt tudati maradványok. Az embereknek — a munkásoknak is — múltjuk, múltban kialakult tudatuk és tapasztalatuk van. Ezek a tapasztalatok és a múltban kialakult tudat, sokszor nem egyeznek meg a követelményekkel, amelyeket a szocializmus építése támaszt a munkásokkal szemben. Ezek a tapasztalatok a múltban, egy letűnt világban gyökereznek, de ezek a ta-

paszlatatok, gondolati elemek szintén valóságos elemei voltak létrejöttükkor a tudati fejlődésnek. Ezért napjainkban úgy jelentkeznek, mint az emberiség sok éven keresztül leszűrt bölcsességei. Ezeknek a tapasztalatoknak és tudati jelenségeknek a szívóssága a hagyományokban, az ismeretek elégtelen voltában van, de objektív támaszát adják a szocializmus fejlődésének átmeneti nehézségei is.

A munkások különböző csoportjainál a múltnak ez a maradványa különböző mértékben van jelen. A munkásosztályon belül a legszilárdabb és legerősebb réteg a tősgyökeres munkások nagy csoportja. Számarányukat tekintve közülük kerül ki a legtöbb szakmunkás. A munkásosztály ezen részének a tulajdonságai: a megbízhatóság, az állandó aktivitás, az osztályöntudat magas foka, a fegyelem és igazságérzet, a kollektív érzés és harcoság. Ezek a tulajdonságok összességükben adják a munkásosztály forradalmiságát, osztályöntudatának magasabb fokát.

A munkásosztály másik nagy csoportja: a kétlaki munkások, akik tömegüket tekintve a munkásosztályon belül hatalmas arányt képviselnek, közöttük sok a segéd- és betanított munkás, akik műveltségben elmaradottabbak és osztályöntudatuk sem emelkedett arra a fokra, amely forradalmiságában egyenlő volna a tősgyökeres munkásokéval. Mint az osztály része a könnyebben megingó réteget jelentik. Közöttük inkább megtalálható az individualizmus és nagyobb mértékben a kistulajdonosi szemlélet. Többségüknél éppen ezért még nehezen alakul ki a „Miénk” szemlélete. Általában a munkásosztálynak erre a részére könnyebben gyakorol hatást az ellenséges propaganda, mivel politikai állásfoglalása legtöbbször még nem vált meggyőződéssévé. Általában a demagógia, a szocializmussal ellentétes eszme is itt talál táptalajra. Ennek a rétegnek a szocialista fejlődése lényegében csak a mezőgazdaság kollektivizálása után indult meg döntően, amikor a magántulajdon megszűnt és ennek hatásai a fejükben is jelentkeztek.

Ugyanakkor rá kell mutatni, hogy élnek a munkások egy részének tudatában a kispolgári nézetek, amelyek kifejezésre jutnak a lelkiismeretlen munkában, a haszonlesésben, önzésben, durvaságban, antikollektivizmusban, stb. Megtalálható a valóságos és nacionalista nézet is, mint irodalmi örökség.

A munkásosztály tudatának jellemzésekor feltétlenül alá kell húzni, hogy az osztály egy részénél, a korábbi hibák és a történelmi múlt hatásaként, a még sokszor előforduló türelmetlenség következtében megtalálható a visszahúzódás minden politikai jellegű kérdéstől, a véleménnyilvánításban. Különösen él még a munkások tudatában a személyi kultusz időszakának emiége, amely időszakban legtöbbször az őszinte és jogos bírálatot megtorolták és ellenséges erők befolyásának nyilvánították.

A munkásosztály tudatában lévő káros vonások nem mind a kapitalizmus örökségei, hanem azoknak egy részét a szocializmus építésében elkövetett politikai, gazdasági és ideológiai torzulások hozták létre, másrészt a fejlődés sajátos jellegéből adódnak. Általában leszűrhető a tanulság, hogy a munkásosztály tudati fejlődésében akkor voltak gátló torzulások, ha a párt politikája és nevelőmunkája szintén hiánvoságokkal küzdött. Mindenekelőtt késleltette a munkásosztály szocialista tudatának alakulását, hogy a fejlődés egy korszakában a politikai nevelő és a gazdasági munkát mechanikusan szétválasztották. Ez a munkások fejében a szocializmust illúziókban fogalmazta meg és a valóság helyett csupán „eszmévé” formálta. Szintén késleltette a szocialista tudat alakulását az eszmei nevelőmunka kampányszerűsége, amely az ideológiai ráhatásokat a tudatra, csak egyes politikai eseményekhez kötötte. És végül meg kell még említeni a munkásosztály informálásának sokszor elégtelen és nem a

valóságnak megfelelő voltát. Amikor a munkások tájékoztatása hiányokat szenvedett, akkor mindig gyengült a párt és az osztály kapcsolata és fordítva, a jó tájékoztatás növelte a pártba vetett bizalmat. Azokban a korszakokban, amikor ezek a hiányosságok nem álltak fenn, meggyorsult a munkásosztály tudati fejlődése is, és mentes volt az ellentétes tendenciáktól.

Végző soron a munkásosztály tudati fejlődésére is áll az a meghatározás, hogy a tudati fejlődés elmaradt a társadalmi lehetőségek és szükségletek mögött. Ez azt jelenti, hogy a változó munkáslét és munkástudat között ellentmondások vannak. Az alakuló szocialista tudat túlzottan elmaradt az alakuló szocialista lét mögött.

Általános tapasztalat, hogy jóval hosszabb folyamat a dolgozók széles tömegeinek tudományos ismeretekkel való felvértezése, mint a szocialista politikai tudat kialakítása. Ugyanígy hosszabb folyamat a dolgozók művészeti, ízlésbeli nézeteinek gyökeres megváltoztatása, ennek szocialista tartalommal való megtöltése. Mindez a szocialista tudatformálás, a kulturális forradalom irányítása számára azt jelenti, hogy nem lehet sablonos módszereket alkalmazni, hogy még hosszú ideig számolni kell minden politikai és kulturális probléma megoldásánál ezzel a ellentmondásos tudattal.

